

Michel Gybels

HET ANTIEKE MACEDONIË, VAN EEN BARBAARS KONINKRIJK TOT EEN HELLENISTISCH IMPERIUM

In de oudheid was Macedonië een koninkrijk gelegen in het noordelijke gedeelte van het Balkanschiereiland. Het klimaat is er meer continentaal met een grotere neerslagspreiding over de seizoenen en met lagere wintertemperaturen dan in Midden-Griekenland. De eerste in de bronnen geattesteerde bewoners waren de *'Mackednoi'*, een verzameling van stammen die volgens geschiedschrijver Herodotus zichzelf vrij vroeg 'Hellenen' noemden en die alleszins hun stamnaam aan het land gaven.

De stichting van een iets meer gecentraliseerd koninkrijk situeert men omstreeks de 7de eeuw v.C. door toedoen van een zekere Caranus. Hun god Makedon was een zoon van oppergod Zeus. Het aloude stamkoningschap ging in Macedonië echter niet over in een aristocratische regeringsvorm.

Gedurende meerdere eeuwen hadden de Macedoniërs weinig diepgaande culturele contacten met de bewoners van Midden-Griekenland. Vanuit hun superioriteitsgevoel zagen de Grieken de stammen aan de noordkant van de Olympus als ongecultiveerde barbaren die slechts nuttig waren voor de levering van graan en van hout uit hun bosrijk gebied voor de scheepsbouw. Tevens lonkten de Grieken van Hellas naar de winstgevende mijnen van edele metalen en de landroute doorheen de rijke en vruchtbare streek van de Noord-Egeïsche kust.

Tijdens de Perzische invasie van 480 v.C. kwam het koninkrijk Macedonië tijdelijk onder het bestuur te staan van de nieuwe machthebbers en moest de regio huursoldaten voor de militaire campagnes leveren. De verplichte deelname aan de strijd in het Perzische kamp heeft evenwel de betrekkingen met de meeste poleis van Midden-Griekenland niet verslechterd. Snel wisselende allianties beschouwde men toen immers als normaal.

Na de Griekse overwinning op de Perzische koning Xerxes I verkoos een terug onafhankelijk Macedonië om afgescheiden te blijven van het immer verdeelde Midden-Griekenland, dat werd geteisterd door oorlogen tussen de concurrerende stadstaten in allerlei losse federaties. Van het Panhelleense eenheidsidee kon geen enkele stadstaat de vruchten plukken. De verbetering van Athene om zich ook in Noord-Griekenland te laten gelden bracht de stadstaat in conflict met het ondertussen machtige koninkrijk, die de jonge Macedonische edelman Philippus II na zijn wettelijke verkiezing tot koning in korte tijd had uitgebouwd.

Tijdens zijn gijzelaarschap te Thebe in een groep van hoogwaardige jonge edelen had hij veel opgestoken van de grote staatsman en veldheer Epaminondas en diens militaire hervormingen en politieke vernieuwingen. Het was uiteindelijk deze Macedonische vorst Philippus II, die ondanks hevige weerstand van Demosthenes van Athene, toch de Thraciërs, Thessaliërs en Grieken kon verenigen onder zijn persoonlijke hegemonie. Hij rolde zo de rode loper uit voor de veroveringen van zijn minstens even ambitieuze zoon Alexander III de Grote, met het begin van de hellenistische constellatie in een wereldrijk.

Wilfried Detobel

DE MEROVINGEN, GEWOONTEN EN WETTEN TIJDENS DE EERSTE FRANKISCHE DYNASTIE

In het kader van een Europese grondwet probeerden politici in 2005 een gemeenschappelijke culturele en filosofische basis te omschrijven. Zijn ondanks alle nationale verschillen

Europeanen toch verbonden door de Grieks-Romeinse erfenis en de joods-christelijke traditie? Gezien de historische duur van dat ruime erfgoed, en tevens de verspreiding en de voortdurende receptie en exploitatie in alle culturele domeinen, zowel burgerlijk als kerkelijk, is het geoorloofd om deze vraag positief te beantwoorden.

Maar welke rol speelden hierin de West-Germaanse Franken? Eeuwenlang heersten zij over het huidige België en Zuid-Nederland. Bovendien omvatte het Frankische rijk bij zijn maximale uitbreiding in 800 onder Karel de Grote een groot deel van West-Europa. Hebben de Franken met hun gewoonten, wetten en andere acties niet eveneens een voornaam deel van onze gelaagde Europese identiteit bepaald?

Uit de Karolingische periode stammen voldoende geschreven bronnen voor vele lijvige studies. De exploratie richtte zich eveneens op de minder goed gedocumenteerde periode van hun voorlopers, de Merovingen, met Clovis I en Dagobert I als meest bekende koningen. Deze eerste Frankische dynastie werd na hun politieke afzetting zwartgemaakt door kroniekschrijvers om de machtsgreep der hofmeiers te verantwoorden. De ruis begon met Eginhard of Einhart (755-840), de biograaf van Karel de Grote. In *'Vita Karoli'* probeert hij de onwettige staatsgreep in 751 van Pepijn de Korte op de laatste Merovingische koning te legitimeren. In de receptiegeschiedenis is dit de aanzet tot een stereotiepe negatieve beeldvorming, met een hoogtepunt in de Franse republikeinse schoolhandboeken van de 19de eeuw.

Als bronmateriaal voor de Merovingische periode benut het onderzoek de kronieken van Gregorius van Tours en Pseudo-Fredegarius, heiligenlevens, wetteksten, testamentaire beschikkingen, pauselijke en bisschoppelijke brieven, en eigendomregisters met de namen en middelen van de houders voor het innen van belastingen (polyptieken). Voor de periode van ruwweg 500-750 gaan we vluchtig voorbij aan de complexe genealogie van de Frankische vorsten en hun nakomelingen door de vele erfdelingen van het *'regnum Francorum'*. We focussen ons eerder op hun gemeenschappelijke gewoonten en wetten.

Door de aard van de bronnen heeft deze studie vooral de toplaag van de Frankische maatschappij als object. Het archeologische onderzoek en de paleogenetica laten stilaan een glimp toe op de verzwegen meerderheid van horigen en slaven die de turbulente geschiedenis vaak zonder inspraak moesten ondergaan. Geografisch spitst onze aandacht zich toe op Noord-Gallië met daarbij de Lage Landen, waar de invloed van de Franken zich het eerst en het sterkst liet voelen.

Bijlagen : (1) De bloedvete tussen Fredegonde en Brunhilde, (2) Het arianisme en de theologische natuur van Christus

Willy Vanderzeypen

THOMAS MORE, ERASMIAANSE HUMANIST, ENGELSE STAATSMAN EN MARTELAAR

Samen met zijn boezemvriend Erasmus was Thomas More ongetwijfeld een van de meest markante figuren van het renaissance-humanisme in de 16de eeuw. Als geleerde literator was hij nochtans bij leven voor zijn Neo-Latijnse werken geen sant in eigen land. More was dat des te meer op het continent, in de virtuele 'Republiek der Letteren' van intellectuelen, die aanvankelijk voor iedereen toegankelijk was, ongeacht de stand of nationaliteit.

Mores biografie en zijn vele geschriften in het Engels en het Latijn lenen zich nog steeds tot een zeer uiteenlopende receptie. Zijn harde realpolitiek vanaf 1520 tegen het ontluikende anglicanisme in Engeland is vele commentatoren niet ontgaan. More was inderdaad ook een man van de wet, werkzaam in de hoogste regionen van de staatsmacht. Volgens de witte

legende was hij een devote voorvechter van de eenheid van de christenheid. Volgens de zwarte legende was hij een katholieke fanaticus die een christelijk andersdenken verafschuwde en in zijn land vervolgde.

Zijn roman *'Utopia'* (1516) behoort ontegensprekelijk tot de wereldliteratuur. De titel ontwikkelde zich trouwens tot de naam van een literair genre. Zijn complexe geschrift is een vroegmoderne mijlpaal in het eeuwenlang drukbeoefende utopische genre over imaginaire landen en plaatsen. In zijn ironiserende fictie van lering en vermaak laat More bekende humanisten en politici uit vooral Engeland en de Nederlanden figureren. Sommigen daarvan heeft hij persoonlijk zeer goed gekend, zoals Pieter Gillis van Antwerpen en Erasmus. Beide werkten trouwens actief mee aan de eerste editie van *'Utopia'* in Leuven en zorgden voor inlassingen van parateksten.

Bij monde van een fictieve Portugese ontdekkingsreiziger geeft Thomas More in *'Utopia'* messcherpe kritiek op de hemelschreiende wantoestanden in zijn Engeland. Voor de ontstaansgeschiedenis van de twee boekdelen en de intentie van de veertigjarige auteur, is zijn biografie met enige contextualisering verhelderend. Toch kan men ook de aanbeveling volgen van Rik Torfs in zijn voorwoord van 2016 van de 500-jarige jubileumdruk: *'Maar eigenlijk moet u Utopia gewoon lezen. Mondjesmaat, omdat volmaaktheid al gauw tot een indigestie leidt. Kritisch, omdat alleen kritiek de perfectie vermag te louteren. Dromerig, omdat het niet mag en niet kan dat het leven minder mooi wordt dan het in uw diepste verlangens probeert te zijn.'*

Mores biografie is tevens een werkmiddel om zijn vele andere politieke en theologische geschriften te plaatsen. Dat geldt evengoed voor zijn handelingen als dienaar van Hendrik VIII en de Engelse staat, of voor zijn onwrikbare verdediging van de katholieke traditie tot in de dood. Het martelaarskarakter van Mores executie in Londen was voor de roomse Kerk in 1886 een motivatie voor zijn zaligverklaring. Op de vierhonderdjarige herdenking van zijn dood in 1935 werd de diepgelovige Engelsman door paus Pius XI heilig verklaard. In het jaar 2000 riep paus Johannes Paulus II hem uit tot patroonheilige van alle politici en regeringsleiders. Pas in 1980 werd Thomas More opgenomen in de kalender van de *'Church of England'*.

Bijlage : Pietro Pomponazzi

Lutgarde Smet

MENNO VAN COEHOORN, DE HOLLANDSE EVENKNIE VAN VAUBAN ?

Baron Menno van Coehoorn was een succesvolle militair in het Staatse leger van de Republiek der Zeven Verenigde Provinciën. In de woelige tijd waarin hij leefde moest de Republiek zich met zijn bondgenoten vaak verdedigen tegen de onophoudelijke aanvallen van het Franse leger door de uitbreidingspolitiek van koning Lodewijk XIV.

Coehoorns nieuwe en directe aanvalstechniek met een vlugge verovering van de belegerde vesting leverde hem internationale roem op. Men noemde hem zelfs 'de nieuwe stedendwinger'. De inzet van zijn uitvinding de Coehoornmortier, een licht draagbaar geschut van 35 kg, had onder meer in de Spaanse Successieoorlog een wezenlijke impact.

Minder bekend is echter zijn rol als vestingbouwer. Reeds in zijn vroege carrière als aanvaller had hij veel interesse voor en opmerkingen over de aanpak hiervan in de Republiek. De vestingen waren verouderd en in slechte staat door verwaarlozing na de Tachtigjarige Oorlog. Ze vormden een zwakke schakel in de verdediging en waren dringend aan vernieuwing toe. Na Coehoorns benoeming tot 'Ingenieur-generaal der fortificatiën' kon hij zijn nieuw concept of het 'Nieuw-Nederlandse stelsel' toepassen en tevens de basis leggen van latere verdedigingslijnen.

De publicatie van zijn boek 'Nieuwe vestingbouw op een natte of lage horisont' kende in Europa een opmerkelijke ontvangst waardoor hij tot de groten in de vestingbouw van zijn tijd behoorde. Naar zijn Franse tijdgenoot, evenknie en tegenstrever noemde men Coehoorn wel eens de 'Hollandse Vauban'. Zijn methodes kenden vooral in noordelijk Europa navolging. In Duitsland en Rusland werden zijn vestingbouwkundige concepten soms hoger aangeslagen dan die van Vauban. Als 'De vorst der ingenieurs' hervormde Menno van Coehoorn het militaire ingenieurskorps dat in 1748 zou uitgroeien tot het Regiment Genietroepen.

Wilfried Detobel

JEAN-JACQUES ROUSSEAU, TEGENDRAADS VERLICHTINGSDENKER MET NAVOLGING TIJDENS DE FRANSE REVOLUTIE

Inspirator voor revolutionairen en een democratie met directe volkssoevereiniteit, criticus van het vooruitgangdenken der verlichtingsfilosofen, vader van de antiautoritaire opvoeding, gangmaker van de romantische stroming en de moderne autobiografie, maar eveneens van het egotisme in de literatuur. Met dit alles neemt Jean-Jacques Rousseau een erg aparte plaats in tijdens de 18de eeuw van de Franse Verlichting. In zijn zeer openhartige autobiografie 'Confessions', een poëtische evocatie van zijn jeugdijaren, verbloemt hij weinig of niets en komt eerder over als een emotionele dromer. Zijn sociale onbeholpenheid maakt hem tot een buitenstaander van een mondaine samenleving die hij diepgaand analyseert vanuit zijn bewust gezochte sobere eenzaamheid.

Rousseau is daarmee filosofisch een buitenbeentje want vele tijdgenoten zoals Voltaire en Diderot streven juist naar erkenning binnen het bestaande systeem. Ze zijn op zoek naar vernieuwingen voor concrete problemen binnen de wetenschappen, rechten, economie en geschiedenis. Hun hoopvolle verwachting gaat eerder uit naar een 'verlicht despotisme' waardoor ze weinig ophebben met de gevoelsmatige speculaties van Rousseau. Nochtans zal diens radicale stelling van de volkswil als basis voor de wetten uiteindelijk ingang vinden om tijdens de Franse revolutie de ketenen van het Ancien Régime te verbreken.

Het leven van Rousseau is dermate nauw verstrengeld met zijn ideeën en werken dat ze niet los van elkaar beschouwelijk zijn. Hij stelt zelf dat wie zijn innerlijke mens wil leren kennen, moet teruggrijpen naar zijn verleden. Vandaar onze aandacht voor zijn eerste veertig levensjaren waarin hij ondanks zijn geloof in het eigen kunnen toch nog niet echt aan de bak kwam. Aanvankelijk als componist gericht op de muziek bereikt Rousseau vooral bekendheid als schrijver. Over deze populariteit vroeg hij zich nadien af of ze te danken was aan zijn meeslepende schrijfstijl of omwille van de aangebrachte ideeën. Hij twijfelde immers regelmatig over de grond van zijn theorieën en de daaruit extravagante afleidingen.

Critici zoomen graag in op de vele paradoxen tussen zijn werken en leven. Welke waarde valt immers te hechten aan een opvoedkundig werk van iemand als Rousseau die zijn vijf eigen kinderen bij geboorte naar het vondelingengesticht bracht? Aan iemand die zich verzette tegen de oprichting van een theater in zijn geboortestad Genève met nochtans reeds een succesvolle opera op zijn actief? Aan een auteur die de inherent fundamentele goedheid van de mensen predikt, maar die zelf ontvlucht in afzondering? Aan een schrijver die tekeer gaat tegen het nietsdoen van de aristocratie, doch van hun gastvrijheid geniet en op hun mecenaat teert? Zonder beoordeling trachten we in deze studie een ruimer perspectief aan te bieden. Rousseau zoekt de oorzaak binnen zichzelf. Hij bezit een gevoelig en onstuimig hart dat snel in

vuur en vlam ontbrandt, doch een trage geest. Beide gaan volgens hem niet goed samen in eenzelfde lichaam. Gevoelens zijn voor hem een betere gids dan de rede.

Zijn lijvige romans '*Julie ou la Nouvelle Héloïse*' (1761) en '*Emile ou de l'Éducation*' (1762) zullen met hun tijdsgebonden vormgeving en schrijfstijl vandaag slechts weinig lezers bekoren. Zijn kortere sociopolitieke geschriften beroerden daarentegen lang de gemoederen. Zeer uiteenlopende politieke strekkingen riepen deze geschriften uit tot ideologische voorlopers. Bepaalde geschriften, die deel uitmaken van de westerse utopische literatuur uit de 18de eeuw, hebben nog steeds hun plaats in recente studiegroepen.

We proberen de rode draad te ontdekken die een continuïteit in zijn denken aangeeft, uitmondend in '*Contrat Social ou Principes du Droit*' (1762). Dit utopische werkstuk maakte zowat de handleiding uit van navolgers tijdens de Franse revolutie. Kant en Marx exploiteerden het voor hun filosofie. Tevens staan we stil bij de politieke activist Robespierre. Bepaalde doctrinaire ideeën van zijn idool Rousseau wist hij verregaand door te voeren, maar gaandeweg verloor hij zich in de dictatoriale spiraal van de 'Terreur'. Deze bloedige episode bleef lang de nagedachtenis van Rousseau stereotiep bevleken. Als afsluiter speuren we in onze actualiteit naar uitvloeisels van het gedachtegoed van deze verdwaalde ziel binnen zijn eigen eeuw, die zich de Romeinse lijfspreuk '*Vitam impendero vero*' (een leven in dienst van de waarheid) had aangemeten.

BENESTUDIUM e-journaal nr. 11 - september 2021

20ste eeuw

Dick van Niekerk

JONAS SALK, EN DE STRIJD TEGEN HET POLIOVIRUS IN DE 20STE EEUW

De massale vaccinaties tijdens de huidige viruscrisis herinneren mij krachtig aan de Amerikaanse geneeskundige onderzoeker Jonas Salk (1914-1995). Salk?, hoor ik u zeggen. Ja, Salk was in 1955 de uitvinder van een poliovaccin. Polio of kinderverlamming was - naast de dreiging door het gebruik van de atoombom - in zijn tijd het schrikbeeld van de mensheid. Mondiaal maakte polio een half miljoen slachtoffers per jaar, vooral onder jonge kinderen.

BENESTUDIUM e-journaal nr. 11 - september 2021

Frankrijk / 20ste eeuw

Gerda Vancayzeele

SIMONE DE BEAUVOIR, ETHISCH-FILOSOFISCHE SCHRIJFSTER EN ICOON VAN DE VROUWENBEWEGING

Simone de Beauvoir ziet het daglicht in Parijs als telg van een familie uit de bourgeoisie die tijdens de Eerste Wereldoorlog verarmt door het faillissement van haar grootvader. Samen met haar jongere zuster krijgt ze een strenge katholieke opvoeding en de boodschap dat ze zelf voor hun inkomen zullen moeten zorgen. In 1929 sterft plots haar beste vriendin Zaza (Elisabeth Lacoïn). Beauvoir behaalt haar aggregaat in de filosofie als tweede beste van de lichte, alleen voorafgegaan door de drie jaar oudere Jean-Paul Sartre. Tot 1943 staat ze in het onderwijs. In 1945 sticht zij samen met Sartre, de schrijver en etnoloog Michel Leiris en de wijsgeer Maurice Merleau-Ponty het toonaangevende revue '*Les Temps Modernes*'.

Vier jaar later verschijnt bij Gallimard haar lijvige boekwerk '*Le Deuxième Sexe*' in twee volumes. De formidabele verkoop van die titel, met 20.000 exemplaren in de eerste week, laat

Beauvoir toe om financieel onafhankelijk te zijn. In het naoorlogse Saint-Germain-des-Prés en Montparnasse is Simone de Beauvoir een bekende people-figuur. Als auteur en later activiste groeit zij wereldwijd uit tot een icoon van het 20ste-eeuwse feminisme. De vrouwen vinden in Beauvoir een stem die overtuigend plaats gaf aan het specifieke vrouw-zijn in de wereld en de problemen daarrond. In 1954 wordt zij onderscheiden met de *'Prix Goncourt'* voor haar filosofisch-ethische roman *'Les Mandarins'*. Zij overlijdt uitgeput en ziek op 78-jarige leeftijd te Parijs, zes jaar na de dood van Sartre naast wie zij wordt begraven. Aan haar jongere geliefde partner en nadien adoptieve dochter Sylvie le Bon de Beauvoir (1941) vertrouwdde zij de morele rechten van haar literaire oeuvre toe.

De exploitatie van Beauvoirs monumentaal werk is ver van afgerond. In Oxford is professor filosofie Kate Kirkpatrick aan het Regent's Park College tevens de directrice van de *'Simone de Beauvoir Studies'*. In 2020 verscheen van haar hand de biografie *'Devenir Beauvoir. La force de la volonté'*. Reeds voordien wijdde Kirkpatrick meerdere vernieuwende werken aan Sartre en aan Beauvoir. Kirkpatrick belicht in haar biografie de filosofische opgang van Beauvoir die als belangrijkste werkmiddel een schrijftuur van zichzelf en de vele terugkerende twijfels hanteerde. Het onophoudelijk in vraag stellen van zichzelf is volgens Beauvoir uiteindelijk onontbeerlijk om het 'ik' te leren kennen. Even onmisbaar in die zelfontdekking acht zij de liefde die gebaseerd is op een ideaal van evenwichtige wederkerigheid.

Beauvoirs ruimdenkende variante van de atheïstische existentiële filosofie blijft eenieder verrassen. Meer dan Sartre was zij een praktisch gerichte ethica die een antwoord zocht op de vraag hoe te leven zonder van bovenuit opgelegde regels, en vooral hoe dat evenwichtig te doen met anderen, zonder dominantie of onderwerping. Ruud Welten (1962), bijzonder hoogleraar aan de Faculteit der Wijsbegeerte van de Erasmus Universiteit Rotterdam, wijst in zijn workshops en boeken op onverwachte en nog niet ontgonnen aandachtsgebieden in het denken van Simone de Beauvoir.

Bijlage : Wat is fenomenologie ?